

ФІЛЬМИ СПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА ОДЕСЬКОЇ ТА ЯЛТИНСЬКОЇ КІНОФАБРИК ВУФКУ (1922–1924 рр.)

У статті здійснено спробу простежити хід виробництва спільних кінематографічних картин, створених Одеською і Ялтинською кінофабриками ВУФКУ.

Ключові слова: кінофабрика, Ялта, Одеса, ВУФКУ, фільми.

В статье сделана попытка проследить ход производства общих кинематографических картин, созданных Одесской и Ялтинской кинофабриками ВУФКУ.

Ключевые слова: кинофабрика, Ялта, Одесса, ВУФКУ, фильмы.

In the article made an attempt to research the production course of common motion pictures made by film factories VUFKU in Odessa and Yalta.

Key-words: film factory, Yalta, Odessa, VUFKY, movies.

Аналізуючи в сучасних умовах здобутки української кінематографії періоду 1920-х рр., буде актуальним згадати про деякі фільми цього періоду, створені у спільному виробництві Одеською та Ялтинською кінофабриками ВУФКУ. Серед них на особливу увагу заслуговують насамперед такі фільми: «Не впійманий – не злодій» («Кандидат у президенти»), «Поміщик» («Тиран»), «Хазяїн чорних скель», «Отаман Хміль» («Хміль», «Історія однієї сім'ї»), «Слюсар і канцлер» («Канцлер і слюсар»), «Остап Бандура», «Октябрина».

Відомості про ці фільми неодноразово трапляються у працях О. Шимона¹, І. Корнієнка², Г. Островського³, А. Малиновського⁴, Л. Госейка⁵ та інших авторів, а також у фільмографіях деяких бібліографічних джерел^{6 7 8}.

Однак, незважаючи на те, що ці фільми вже перебували у полі зору багатьох науковців, все ж і донині маємо низку причин, які змушують знову і знову повертатися до їх розгляду.

По-перше – це потреба у знаходженні нових і переоцінці вже наявних фактів і матеріалів (більшість з яких були проціджені кризь ідеологічну цензуру), що описують особливості виробництва означених картин.

По-друге – недостатнє вивчення істориками і кінознавцями проблем встановлення виробничо-технічної бази для фільмів 1920-х рр.

Пояснюється така «неуважність» насамперед тим, що з 1922 р. Всеукраїнське фотокіноуправління (ВУФКУ) стає єдиною кіноорганізацією на території УСРР, що володіла монопольним правом у сфері виробництва, прокату, продажу кінофільмів. А тому вказувати найменування кінофабрики для кожного окремого фільму ця організація не вважала за потрібне. Зрештою це і стало основною причиною того, що чимало наукових праць оминають проблему визначення місця матеріально-технічної бази.

Відтак основною метою цієї публікації є головним чином доповнення вже наявних результатів наукових досліджень новими історичними фактами і матеріалами, що характеризують хід виробництва і матеріально-технічну базу для фільмів, створених у співвиробництві Одеською та Ялтинською кінофабриками ВУФКУ.

Першою такою кінематографічною роботою ВУФКУ стала повнометражна художня картина – **«Не впійманий – не злодій»** («Кандидат у президенти»). І хоч деякі з бібліографічних джерел стверджують, що цей фільм було створено в Одесі^{9 10 11}, тогочасна періодика доводить протилежне: «<...> – В Ялті розпочато зйомки великих постановок: «Слюсар і канцлер» А. Луначарського, «Поміщик» – з епохи кріпосництва і «Не впійманий – не злодій» – художня комедія за сценарієм В. Туркіна <...>»¹².

Відтак доходимо висновку, що впродовж квітня–травня 1923 року роботи над створенням фільму здійснювалися на Ялтинській кінофабриці, тоді як в Одесі зйомки провадилися у липні поточного року, із залученням популярних режисерів (В. Гардіна, П. Чардиніна) та артистів (О. Фреліха, М. Панова, І. Худолєєва, М. Салтикова, І. Таланова, З. Баранцевич, О. Ребікової та ін.) з Ялти¹³.

Щодо питання дати і місця виходу кінострічки на екрани маємо неоднозначні версії, що зводяться до висунення різних варіантів можливих дат: 31.07.1923 р. (Харків)¹⁴, 01.01.1924 р. (Ленінград), 03.07.1924 р. (Москва)¹⁵, 31.07.1924 р. (Москва)¹⁶. За таких обставин встановити точне місце і час виходу кінострічки на екрани доволі проблематично. Втім, вихід із цієї ситуації лежить в площині рекламного оголошення, розміщеного в одеському журналі «Силуэты», яке повідомляло про показ в Одесі кінострічки ще у грудні 1923 року¹⁷.

«Поміщик» («Тиран»). Літературні джерела, що містять матеріали про місце проведення виробничих робіт над фільмом, вказують, що його було створено на обох кінофабриках ВУФКУ, в Ялті та Одесі^{18 19 20}. Спробуємо наразі це перевірити.

Відомо, що в основу літературного сценарію фільму було покладено однойменну поему Миколи Огарьова, перероблену В. Р. Гардіним²¹ спеціально до потреб кіно. Таким чином, будучи одночасно і автором сценарію, і режисером стрічки, Гардін починає знімати її наприкінці лютого – на початку березня 1923 року²². У наступні місяці (квітень–травень) постановка картини активно велася

в Ялті, паралельно з фільмами: «Не впійманий – не злодій», «Слюсар і канцлер»²³ та «Отаман Хміль»²⁴, тоді як у липні 1923 року виробництво стрічки переноситься на спішно відремонтовану Одеську кінофабрику, куди незабаром переїжджає художній склад групи на чолі з режисером В. Гардіним²⁵. Нагальна потреба у такому переміщенні мистецьких сил ВУФКУ пояснювалась тим, що після великих капіталовкладень, ремонтів та придбаного обладнання Одеська кінофабрика вже достатньо була укомплектована для того, аби проводити тут зйомки впродовж усього літнього періоду²⁶.

Бібліографічні джерела стверджують, що прем'єра стрічки відбулася 04.01.1924 р.^{27 28 29}. Однак, виходячи зі змісту та дат виходу рецензій на фільм, доходимо висновку, що в Одесі, Москві та Петрограді «Поміщика» бачили ще у грудні 1923 року^{30 31}.

Щоб скласти уявлення про мистецьку якість цієї картини, подаємо уривок із рецензії за підписом «Олексій Ган»:

«Стосовно змісту «Поміщика» в наявному кінематографічному трактуванні варто відзначити, що він майже нічим не відрізняється від нещодавно показаної нам «Комедіантки» Севзапкіно. Різниця, мабуть, лише в тім, що в останньому – «кріпосну дівку» мордують оселедцем і не дають їй пити, а в «Поміщику» її катують колодками. Решта професійних прийомів панів, поміщиків з епохи кріпосництва, абсолютно однакові. Щодо цього нове кіновиробництво ВУФКУ видається переспівом художньої стряпанини Севзапкіно. Родинні зв'язки цих двох кінопідприємств ще помітні у тому, що вся їхня кінопродукція рівною мірою дуже далека від найелементарніших ознак і вимог кінематографа. Не бажаючи наживати собі ворогів, я змушений не згадувати імен режисера, акторів і навіть оператора, адже у перший же день перегляду фільму мені було важко визначитися з тим, хто з них є найгіршим <...>»³².

Слідом за «Поміщиком» на екрани вийшла комедійна стрічка ВУФКУ – **«Хазяїн чорних скель»**.

Загалом бібліографічні джерела вказують на те, що 1923 р. картина знаходилась у виробництві Ялтинської та Одеської кінофабрик ВУФКУ^{33 34}, однак через скупість наявних відомостей щодо фільму підтвердити або спростувати подану інформацію немає жодної можливості.

І все ж, виходячи з повідомлень московського журналу «Кино», доходимо висновку, що навесні 1923 року виробництво картини, разом із іншими постановками ВУФКУ («Отаман Хміль», «Поміщик», «Не впійманий – не злодій», «Слюсар і канцлер») проводилися на кінофабриці в Ялті³⁵ із подальшим її завершенням влітку 1923 року.

Чи проводились зйомки фільму за межами Ялти – наразі невідомо. Однак виключати таку можливість не слід, адже з огляду повідомлень журналу «Силуэты» постановка фільму також проводилась на базі Одеської кінофабрики³⁶.

Датою виходу кінострічки у прокат вважається 08.01.1924 р.^{37 38 39}. Проте відомо, що у розпорядження Одеського обласного відділу прокату вона

надійшла у грудні 1923 року разом з фільмами: «Слюсар і канцлер», «Хміль» та «Кандидат в президенти»⁴⁰.

«**Отаман Хміль**» – фільм також прийнято вважати спільною постановкою Ялтинської та Одеської кінофабрик ВУФКУ. Так це чи ні – спробуємо з'ясувати.

Відомо, що упродовж лютого–березня 1923 року ВУФКУ мало намір приступити до виробництва фільму на базі Ялтинської кінофабрики, одразу ж після закінчення зйомок «Поміщика»⁴¹. Однак через низку певних обставин, у березні поточного року зйомки «Хміля» проходились вже на Одеській кінофабриці⁴².

Режисером картини став В. Р. Гардін, який, прибувши з Ялти до Одеси (разом із художником В. Єгоровим, оператором Б. Завелевим та артисткою О. Ребіковою), ставив собі за мету: по-перше, відзняти сцени для фільму «Отаман Хміль», по-друге, закінчити зйомки іншої короткометражної стрічки – «Пам'яті великих комунарів» («Дні Паризької Комуни») ⁴³. Втім, пробувши в Одесі лише місяць, у квітні того ж року режисер повернувся до Криму, де в період з травня по серпень 1923 р. закінчує постановку означеного фільму^{44 45}.

Час і місце першого показу кінострічки в прокаті варіюються у межах: 22.01.1924 р. (Ленінград)⁴⁶; 07.04.1924 р.⁴⁷, 17.04.1924 р. (Москва)⁴⁸. Однак, як з'ясувалося, ще наприкінці вересня – на початку жовтня 1923 р. картина вже була в прокаті^{49 50}.

Сюжет і мистецька якість картини детально описані автором «Мик.» на сторінках московського журналу «Пролеткино»: «Ця картина інакше називається – «Історія однієї сім'ї». 17-й рік. Повстання селян. Розгром угідь поміщиків. «Втеча жінок і дітей» за кордон. Прихід білої армії. Перемога червоних військ. Останній притулок для «золотопогонних чепурунів» – банди отамана Хміля. На цьому тлі розгортається сентиментальна «Історія однієї сім'ї» – шлях одного багатія, що приводить його до «розчарування» у житті – і при цьому через найнікчемніший привід: поки він «героїчно» захищав вітчизну, організовуючи каральні експедиції, – його дружина, «існуючи» на південноєвропейських курортах, добувала кошти, зробившись коханкою спочатку голландського банкіра, а потім спритного графа-авантюриста. Для режисера Гардіна така по суті порожня тема стала хорошим приводом продемонструвати свою майстерність: так зв[аний] паралельний монтаж, технічне виконання кадру (сцени) на діафрагмах тощо були успішно перенесені на радянський ґрунт із заходу <...> Загальний недолік картини – млявість темпів і одноманітність акторської гри, кращі за інших – Ребікова (Таня), Таланов (управитель) і таки гарна З. Баранцевич. До речі, вона – наразі не єдина російська кіноартистка, як це було ще минулого року»⁵¹.

«**Слюсар і канцлер**». З точки зору встановлення матеріально-технічної бази, картина є доволі спірною. Адже, з одного боку, її прийнято вважати до-

робком суто Одеської кінофабрики^{52 53}, а з іншого, навпаки, – спільною постановкою Одеської та Ялтинської кінофабрик ВУФКУ^{54 55}. А відтак, щоб з'ясувати причини неузгодженості поглядів, спробуємо проаналізувати основні питання виробництва і реалізації стрічки в прокаті.

Відомо, що у березні 1922 року картина ставилась В. Р. Гардіним у Москві⁵⁶. Однак внаслідок його хвороби усі подальші роботи над її створенням довелися відкласти⁵⁷. Яка доля надалі спіткала московську картину за відсутності її режисера – невідомо, однак, виходячи з повідомлень одеського журналу «Зритель» (серпень 1922 р.) дізнаємося: «Приїхавши із Москви в Одесу, один з відомих кінорежисерів В. Р. Гардін у розмові з нашим співробітником розповів, що новими постановками стануть – інсценування для екрана роману Сельми Легерлеф «Сім смертних гріхів» і роману Е[птона] Сінклера «Сто відсотків», що набув розголосу; незабаром вийде новий фільм «Слюсар і канцлер». У головних ролях в усіх цих картинах знімалася кіноартистка Тетяна Марек, яка зараз перебуває в Одесі <...> В. Р. Гардін веде переговори з Од[еським] окружним управлінням фотокінопромисловості»⁵⁸.

З цього фактично випливає, що розпочаті в Москві роботи стосовно екранізації п'єси А. Луначарського Гардін таки не полишив, продовжуючи і далі працювати над фільмом. Що ж у такому разі послужило приводом для його поїздки в Одесу? Відповідь на це питання дає сам В. Гардін, згадуючи: «Наприкінці травня 1922 року після перенесеного захворювання суглобним ревматизмом я виїхав [з Москви] лікуватися до Одеси. Ця подорож виявилась для мене воістину цілющою. <...> В Одесі я зустрівся з керівниками Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ), які запропонували мені долучитися до виробництва картин на Ялтинській студії. <...>»⁵⁹.

Звісно, запрошення ВУФКУ В. Р. Гардін приймає (власне, як і художник В. Сгоров та артисти З. Баранцевич і О. Фреліх) і з жовтня 1922 року як режисер починає працювати у складі Ялтинської кінофабрики ВУФКУ⁶⁰.

Наступні відомості про фільм «Слюсар і канцлер» на чолі з режисером В. Р. Гардіним трапляються аж у квітні–травні 1923 року і свідчать про початок роботи над фільмом у Ялті^{61 62}.

Таким чином, зважаючи на все вищевикладене, а також обмежену кількість матеріалу щодо особливостей виробництва самого фільму, виникає декілька питань, які потребують подальшого наукового аналізу. По-перше: чи можна вважати цю стрічку новою постановкою ВУФКУ, чи вона є продовженням незакінченої у Москві роботи? По-друге: чи проводились які-небудь роботи над фільмом на Одеській кінофабриці ВУФКУ? І якщо відповіді на перше питання поки що немає, то щодо другого питання можна зробити припущення, за яким роботи над фільмом в Одесі таки проводилися. Принаймні на цю думку наштовхує така інформація: «Режисер Гардін ставив «Поміщика», «Хміль», «Канцлер і слюсар» (остання ставилась переважно в Одесі) з дуже значи-

ми технічними декораційними засобами»⁶³; «Цими днями в Одесу прибуває «Слюсар і канцлер» за А. В. Луначарським у постановці Гардіна та оператора Славинського, за участю всієї трупи ВУФКУ (Баранцевич, Максимова, Панова, Худолєєва, Салтикова, Фреліха та ін.). За відгуками радянської преси, це найкраща картина, створена Одеською та Ялтинською кінофабриками ВУФКУ. <...>»⁶⁴.

Щодо дати виходу картини на екрани, то загалом дослідники вказують лише дві з них: 04.03.1924 (Ленінград), 12.07.1924 р. (Москва)^{65 66 67}. Однак, ані перша, ані друга дата фактично не відповідають дійсності. Адже відомо, що перш ніж бути показаною на екранах Ленінграда та Москви, наприкінці листопада – на початку грудня 1923 р. її було показано в Києві⁶⁸, а днями пізніше (грудень 1923 р.) – в кінотеатрах Одеси⁶⁹.

«Остап Бандура» – ще один фільм спільного виробництва Одеської та Ялтинської кінофабрик ВУФКУ^{70 71 72}, який має стати об'єктом цієї наукової публікації. Тож спробуємо проаналізувати особливості його виробництва, а також час і місце фактичного показу фільму.

Із повідомлень одеського журналу «Силуэты» дізнаємося, що підготовчі роботи над фільмом «Остап Бандура» тривали впродовж вересня–жовтня 1923 року в Одесі, куди по закінченні літнього сезону з Криму прибувають режисер В. Р. Гардін разом зі складом популярних кіноартистів⁷³, тоді як безпосередні зйомки фільму проходять у період з жовтня по грудень 1923 року на базі Одеської кінофабрики та кіноательє ВУФКУ у Києві^{74 75 76 77 78}.

У свою чергу, відомостей про виробництво фільму на базі Ялтинської кінофабрики у період його постановки не знаходимо. З чого, власне, випливає, що фільм, хоч і вважається спільним проектом, однак вочевидь не Одеської та Ялтинської кінофабрик ВУФКУ.

Фактичний час виходу «Остапа Бандури» на екрани датуються переважно однією датою – 03.09.1924 року^{79 80 81}, без зазначення місця його показу.

Заповнити цю прогалину дають змогу рецензії авторів за підписами «М. В.» та «Рабкорка Холмская», які описують свої враження від картини на сторінках російського журналу «Кинонеделя»:

«Відмінна – постійна – риса російських картин останнього виробництва – це їх змістовність, яку не так часто можна зустріти в закордонному кінематографі. «Остапа Бандуру», до того ж – шматок з історії громадянської війни на Україні, відтворено в достатньо яскравих тонах <...> Щодо самої постановки, в тому числі і в <...> масових сцен[ах], досягнуто великих успіхів. Тут, щоправда, гарних симетричних прийомів не так вже й багато, але глядач принаймні захоплений життєвістю масових сцен і самою масою – завжди природною і театральньо-дисциплінованою. Не обійшлося, звичайно, без улюблених режисерами «підпільних друкарень», що ніколи, по суті, такими не

були, без традиційного студента-марксиста. І найневдаліше – це відсутність у картині хороших акторів, якщо не брати до уваги могікан української сцени – Заньковецької та Василенка в маленьких ролях і Панова – генерала. Часом непоганий Капралов – Остап. Загальне враження від картини – добре»⁸².

«Нарешті робітники Виборзького району побачили на екрані картину радянського виробництва «Остап Бандура». Сильна фігура Остапа яскраво малює непоборну натуру борця-революціонера. <...> Вся картина близька за змістом робітничові, тільки шкода, несправжній бій червоноармійців з білими більше схожий на маневри. Але в цілому вся картина, як агітаційна, дуже корисна для пролетарської маси і також повинна демонструватися в робітничих кіно та клубах»⁸³;

А отже, виходячи з вищенаведеного, неважко здогадатися, що фактичним місцем показу фільму (03.09.1924 р.) вважається Ленінград.

«**Октябриня**». Інформації про цей короткометражний фільм маємо небагато, а тому обмежимося лише аналізом деяких аспектів його виробництва.

Єдине, в чому сходяться кінознавці щодо фільму, це дата його створення – 1924 р., тоді як в інших питаннях виникає низка неузгодженостей і суперечностей^{84 85 86}. Утім, аби розібратися в питаннях його створення, звернімося до біографії режисера фільму. Ним, як відомо, став Георгій Миколайович Тасін⁸⁷ (він же і автор сценарію).

Відомо, що наприкінці 1923 року Г. Тасін працював директором Одеської кінофабрики. А впродовж кінця 1924 – початку 1925 рр. був редактором-постановником в кіножурналі «Маховик» (Харків)⁸⁸. І хоча випуском кіножурналу займалося Правління ВУФКУ, що містилося в Харкові, майже всі ігрові сюжети до нього було поставлено на базі Одеської кінофабрики, за винятком «Октябрини», яка ставилася в Ялті⁸⁹. Таким чином, будучи закінченим наприкінці 1924 року, фільм був включений у перший же номер кіножурналу («Маховик № 1»). Окрім нього, до збірки сюжетів увійшли також картини: «Руки геть від Китаю!» (реж. М. Салтиков) та «Ряба теличка» (реж. В. Тезавровський).

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження, можемо зробити певні висновки.

«**Не впійманий – не злодій**» («Кандидат у президенти»). У період з квітня по травень 1923 року фільм ставився на базі Ялтинської кінофабрики, тоді як у липні поточного року дознімався на Одеській кінофабриці за участю популярних артистів і режисерів з Ялти. А відтак можемо говорити про те, що фільм є справді результатом спільної роботи Ялтинської та Одеської кінофабрик ВУФКУ. Щодо дати і місця виходу кінокартини у прокат встановлено, що перш ніж з'явитися в 1924 році в Ленінграді і Москві, її було показано спочатку у харківському (31.07.1923), а згодом і одеському (грудень 1923 р.) прокаті.

«**Поміщик**» («**Тиран**»). Наприкінці лютого – на початку березня 1923 року фільм був у виробництві Ялтинської кінофабрики, тоді як у липні 1923 р. його

зйомки переносяться на спішно відремонтовану Одеську кінофабрику, певним чином доводячи факт того, що картина є спільною роботою Ялтинської та Одеської кінофабрик ВУФКУ. Щодо прем'єри стрічки, то, за рецензіями журналів «Силуэты» та «Зрелища», кінокартина надходить у прокат Одеси, Москви та Петрограда (Ленінграда) у грудні 1923 року.

«Хазяїн чорних скель» фактично ставився в Ялті. Однак не виключено, що його виробництво могло також здійснюватись і на Одеській кінофабриці. Дата і місце показу кінострічки на екранах показали, що у грудні 1923 року вона вже перебувала у власності одеського обласного відділу прокату ВУФКУ. А тому загальноприйнята дата – 08.01.1924 – не може вважатися точною щодо місця і часу першого показу фільму.

«Отаман Хміль» («Хміль», «Історія однієї сім'ї») – є результатом творчого і виробничо-технічного співробітництва Одеської та Ялтинської кінофабрик ВУФКУ. Після початку виробництва її у березні 1923 р. в Одесі картина впродовж травня–червня 1923 р. переноситься на Ялтинську кінофабрику, де зрештою виробництво і закінчується. Дослідження щодо дати і місця виходу картини на екрани доводять, що в Одесі картина з'явилася наприкінці вересня – на початку жовтня 1923 р.

«Слюсар і канцлер» («Канцлер і слюсар»), у березні 1922 року ставився одним з приватних кінотовариств у Москві. Однак через хворобу режисера фільму – В. Р. Гардіна подальші роботи над створенням фільму довелося відкласти.

Починаючи з жовтня 1922 року В. Гардіна запрошено на Ялтинську кінофабрику ВУФКУ, де впродовж квітня-травня 1923 року він приступає до постановки фільму з аналогічною назвою. Була це нова постановка ВУФКУ, чи продовження незакінченої у Москві роботи – невідомо. Однак з повідомлень тогорічних журналів дізнаємося, що надалі постановка проводилась на Ялтинській кінофабриці ВУФКУ. Що ж до яких-небудь робіт на базі Одеської кінофабрики, то такі відомості відсутні. Час виходу картини на екрани вказує на те, що наприкінці листопада – на початку грудня 1923 р. кінострічка спочатку демонструвалася в Києві, а в грудні поточного року – в Одесі. Зрештою, 12.07.1924 р., вона надходить до московського прокату.

«Остап Бандура». Впродовж вересня–жовтня 1923 р. підготовчі роботи до фільму проводились в Одесі, тоді як на момент безпосередніх зйомок фільму (жовтень–грудень 1923 р.) робота провадиться виключно на виробничих базах ВУФКУ в Києві та Одесі. Фактичний час виходу кінострічки на екрани датується 03.09.1924., – тобто часом, коли її було показано в кінотеатрах Ленінграда.

«Октябрина» – короткометражна картина, поставлена наприкінці 1924 року режисером Г. М. Тасіним (1895–1956) на кінофабриці в Ялті, після чого її було включено у перший же номер «Маховика» (Маховик № 1) разом з іншими

коротенькими сюжетами («Руки геть від Китаю!», «Ряба теличка»), що вийшли на екрани наприкінці 1924 – на початку 1925 рр.

Таким чином до списку фільмів, створених спільно Одеською та Ялтинською кінофабриками ВУФКУ, можна віднести картини: «Не впійманий – не злодій» («Кандидат у президенти»), «Поміщик» («Тиран») та «Отаман Хміль» («Хміль», «Історія однієї сім'ї»), тоді як стрічку «Остап Бандура» – до фільму спільного виробництва Одеської кінофабрики та київського кіноательє ВУФКУ. В свою чергу, картини «Слюсар і канцлер» («Канцлер і слюсар»), «Хазяїн чорних скель» та «Октябрина» слід вважати роботами суто Ялтинської кінофабрики ВУФКУ.

На завершення хотілося б додати, що аналіз фільмів, створених упродовж 1922–1930 рр. Всеукраїнським фотокіноуправлінням (ВУФКУ), не обмежується лише цією статтею, натомість потребує подальших досліджень і вивчень матеріально-технічної бази фільмів, створених цією кіноорганізацією.

¹ Корнієнко І. С. Півстоліття українського радянського кіно: сторінки історії / Іван Корнієнко. – К. : Мистецтво, 1970. – 228 с.

² Шимон О. О. Сторінки з історії кіно на Україні / Олександр Шимон. – К. : Мистецтво, 1964. – 150 с. : 7 арк. іл.

³ Островский Г. Л. Одесса, море, кино: страницы истории далекой и близкой / Г. Л. Островский. – О. : Маяк, 1989. – 183 с. : 16 л. ил.

⁴ Малиновский А. В. Кино в Одессе: путеводитель по кинотеатрам старым и новым / Альберт Малиновский. – О. : Астропринт, 2000. – 216 с. : фото.

⁵ Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896–1995 / Любомир Госейко ; [пер. з франц.]. – К. : КІНО-КОЛО, 2005. – 464 с. : фотоіл.

⁶ Очерки истории советского кино : в 3 т. / под ред. Ю. С. Калашникова и др. – Т. 1. 1917 – 1934. – М. : Искусство, 1956. – 523 с. с илл.

⁷ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог / Сост. Н. Глаголева и др., ред. А. Мачерет (руководитель) и др. – Том 1. Немые фильмы (1918–1935) – М. : Искусство, 1961. – 527 с.

⁸ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії художніх фільмів та інших студіях і творчих об'єднаннях в Одесі у 1917 – 2004 роках / Одеська кіностудія художніх фільмів, Одеське відділення Національної спілки кінематографістів України ; авт.-упоряд. Є. Рудих, В. Костроменко ; наук. ред. С. Тримбач. – О. : ОЦНТЕІ, 2004. – 610 с.

⁹ Очерки истории советского кино... – С. 434.

¹⁰ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 44.

¹¹ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 43.

¹² Украина и Крым // Кино. Двухнедельник о [бшест]ва кинодеятелей. – М., 1923. – № 3/7 [апрель – май]. – С. 40.

¹³ Кинофронт. Производственная работа ВУФКУ в Одессе // Силуэты. Литература – искусство – театр – кино. – О., 1923. – № 14 [июль]. – С. 11.

¹⁴ Не пойман – не вор [Электронный ресурс] / kino-teatr.ru. – Электрон. дан. – 2006–2013. – Режим доступа: <http://www.kino-teatr.ru/kino/movie/sov/10576/annot/> – посл. обн. инф. : 06.12.2010. – Название с экрана.

¹⁵ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 43.

¹⁶ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 44.

¹⁷ Одесск[ий] обл[астной] отдел ВУФКУ. Улица Лассалья, 29. Телефон – 9 – 76 ... // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 20 (номер шестой) [зимнего сезона]. – С. 20.

¹⁸ Очерки истории советского кино... – С. 436.

¹⁹ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 44.

²⁰ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 45.

²¹ Справочный отдел. Наши киноработники. I. Режиссеры. Гардин Владимир Ростиславович // Киножурнал А.Р.К. Орган ассоциации революционной кинематографии. – М., 1925. – № 8 [август]. – С. 36.

²² Украина и Крым. Всеукраинское фотокиноуправление. (Беседа с отв[етственным] раб[отником] ВУФКУ Я. А. Корном) // Кино. Двухнедельник о[бществ]а кинодеятелей. – М., 1923. – № 2/6 [февраль – март]. – С. 33.

²³ Украина и Крым // Кино. Двухнедельник о[бществ]а кинодеятелей. – М., 1923. – № 3/7 [апрель – май]. – С. 40.

²⁴ Кинофронт. Украинская кинематография // Силуэты. Литература. Искусство. Театр. Кино. – О., 1923. – № 11 [апрель]. – С. 22.

²⁵ Кинофронт. Производственная работа ВУФКУ в Одессе // Силуэты. Литература – искусство – театр – кино. – О., 1923. – № 14 [июль]. – С. 11.

²⁶ Кинофронт. Советское кино возрождается. (На одесских кинофабриках) // Силуэты. – О., 1923. – № 13 [май]. – С. 13.

²⁷ Очерки истории советского кино... – С. 436.

²⁸ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 44.

²⁹ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 45.

³⁰ Кинофронт. У порога // Силуэты. – О., 1923 – 1924. – № 20 (номер шестой) [зимнего сезона]. – С. 10.

³¹ Киноотдел. «Помещик». Новое кинопроизведение ВУФКУ // Зрелища. – Москва–Петроград, 1923. – № 67 [18 – 27 декабря]. – С. 15.

³² Там же.

³³ Очерки истории советского кино... – С. 437.

³⁴ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 48.

³⁵ По СССР. Украина и Крым // Кино. Двухнедельник о[бществ]а кинодеятелей. – М., 1923. – № 4/8 [июнь – сентябрь]. – С. 36.

³⁶ Кинофронт. Производственная работа ВУФКУ в Одессе // Силуэты...

³⁷ Очерки истории советского кино... – С. 437.

³⁸ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 48.

³⁹ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 47.

⁴⁰ Одесск[ий] обл[астной] отдел ВУФКУ. Улица Лассалья, 29. Телефон – 9 – 76 ... // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 20 (номер шестой) [зимнего сезона]. – С. 20.

⁴¹ Украина и Крым. Всеукраинское фотокиноуправление. (Беседа с отв[етственным] раб[отником] ВУФКУ Я. А. Корном) // Кино. Двухнедельник о[бществ]а кинодеятелей. – М., 1923. – № 2/6 [февраль – март]. – С. 33.

⁴² Кинофронт. Кинопроизводство // Силуэты. Литература. Искусство. Театр. Кино. – О., 1923. – № 8–9 [март]. – С. 29.

⁴³ Справочный отдел. Наши киноработники. I. Режиссеры. Гардин Владимир Ростиславович // Киножурнал А.Р.К. Орган ассоциации революционной кинематографии. – М., 1925. – № 8 [август]. – С. 36.

⁴⁴ Кинофронт. Производственная работа ВУФКУ в Одессе // Силуэты. Литература – искусство – театр – кино. – О., 1923. – № 14 [июль]. – С. 11.

⁴⁵ По СССР. Украина и Крым // Кино. Двухнедельник о[бщест]ва кинодеятелей. – М., 1923. – № 4/8 [июнь – сентябрь]. – С. 36.

⁴⁶ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 38.

⁴⁷ Очерки истории советского кино... – С. 434.

⁴⁸ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... Там само. – С. 44.

⁴⁹ Одесское областное фотокиноуправление. Ул[ица] Лассалья, 29. Телеф[он] №9 – 76. Отдел проката... // Силуэты. – О., 1923 – 1924. – № 15 (номер первый) [зимнего сезона]. – С. 2.

⁵⁰ Новые фильмы // Силуэты. – О., 1923 – 1924. – № 15 (номер первый) [зимнего сезона]. – С. 12.

⁵¹ «Атаман Хмель». (ВУФКУ) // Пролеткино. Журнал посвящ. использованию кино в интересах клас. борьбы и строительства коммунизма. Орган. акад. о-ва «Пролетарск. кино». – М., 1924. – № 4–5. – С. 43.

⁵² Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 46.

⁵³ Слесарь и канцлер [Электронный ресурс] / kino-teatr.ru. – Электрон. дан. – 2006–2013. – Режим доступа: <http://kino-teatr.ru/kino/movie/sov/10503/annot/>– посл. обн. инф. : 07.12.10 – Название с экрана.

⁵⁴ Очерки истории советского кино... – С. 437.

⁵⁵ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 46.

⁵⁶ Кино. Кинохроника // Экран. Вестник театра – искусства – кино – спорта. – М., 1922. – № 24–25 [14 – 20 марта]. – С. 13.

⁵⁷ Кино. Москва // Экран. Вестник театра – искусства – кино – спорта. – М., 1922. – № 29 [пасхальный]. – С. 12.

⁵⁸ Кино. Новые постановки кинорежи[сера] В. Р. Гардина // Зритель. – О., 1922. – № 4 [август]. – С. 5.

⁵⁹ Гардин В. Р. Воспоминания : в 2 т. / В. Р. Гардин, при участ. Т. Д. Булах-Гардиной. – М. : Госкиноиздат, 1952. – Т. 2. – С. 14.

⁶⁰ Хроника. На Украине. Всеукрфотокино // Фотокино. Ежемесячный иллюстрированный журнал. – Х., 1922. – № 1 [октябрь]. – С. 22.

⁶¹ Украина и Крым // Кино. Двухнедельник о[бщест]ва кинодеятелей. – М., 1923. – № 3/7 [апрель – май]. – С. 40.

⁶² На кинофабриках «ВУФКУ». Очередные постановки // Силуэты. – О., 1923. – № 13 [май]. – С. 14.

⁶³ Экран. О Крымской экспедиции Севзапкино, (Из впечатлений режиссера) // Жизнь искусства. Еженедельник под редакцией Гайка Адонца (Петербургского). – Петроград, 1923. – № 44 (917) [6 ноября]. – С. 31.

⁶⁴ Кинофронт. Новые картины // Силуэты. – О., 1923 – 1924. – № 19 (номер пятый) [зимнего сезона]. – С. 13.

- ⁶⁵ Очерки истории советского кино... – С. 437.
- ⁶⁶ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 46.
- ⁶⁷ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 46.
- ⁶⁸ Кинофронт. Новые картины // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 19 (номер пятый) [зимнего сезона]. – С. 13.
- ⁶⁹ Одесск[ий] обл[астной] отдел ВУФКУ. Улица Лассалья, 29. Телефон – 9 – 76 ... // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 20 (номер шестой) [зимнего сезона]. – С. 20.
- ⁷⁰ Очерки истории советского кино... – С. 436.
- ⁷¹ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 68.
- ⁷² Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 52.
- ⁷³ Кинопроизводство в Одессе // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 15 (номер первый) [зимнего сезона]. – С. 12.
- ⁷⁴ Кинофронт. Производство ВУФКУ // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 16 (номер второй) [зимнего сезона]. – С. 10 – 11.
- ⁷⁵ Кинофронт. К октябрьским торжествам. Все для советского кино // Силуэты. – О., 1923 – 1924. – № 17 (номер третий) [зимнего сезона]. – С. 11.
- ⁷⁶ Кинофронт. Киносезон в Одессе // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 19 (номер пятый) [зимнего сезона]. – С. 12.
- ⁷⁷ «Остап Бандура», последняя фильма производства ВУФКУ... // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 20 (номер шестой) [зимнего сезона]. – С. 1.
- ⁷⁸ Производство ВУФКУ // Силуэты. – О., 1923–1924. – № 20 (номер шестой) [зимнего сезона]. – С. 12.
- ⁷⁹ Очерки истории советского кино... – С. 436.
- ⁸⁰ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 68.
- ⁸¹ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 52.
- ⁸² Ленинград. «Остап Бандура» // Кинонеделя. Промышленность, техника, искусство. – Ленинград – Москва – Берлин, 1924. – № 33 [16 сентября]. – С. 4.
- ⁸³ «Остап Бандура» (В «Художественном») // Кинонеделя. Промышленность, техника, искусство. – Ленинград – Москва – Берлин, 1924. – № 35 [30 сентября]. – С. 8.
- ⁸⁴ Очерки истории советского кино... – С. 436.
- ⁸⁵ Советские художественные фильмы. Аннотированный каталог... – С. 67.
- ⁸⁶ Анотований каталог фільмів, вироблених на Одеській кіностудії... – С. 51.
- ⁸⁷ Справочный отдел. I. Наши режиссеры. Тасин Георгий Николаевич // Киножурнал А.Р.К. Орган ассоциации революционной кинематографии. – М., 1925. – № 10 [октябрь]. – С. 36.
- ⁸⁸ Створений переважно для робітничих і сільських екранів, кіножурнал «Маховик», подібно до друкованого видання, налічував щонайменше три короткометражних сюжети, на кшталт – кінооповідання, комедії, хроніки тощо, вміщені в одному номері. Відомо, що принаймні тричі кіножурнал виходив на екрани: в кінці 1924 – на початку 1925 рр., в лютому та навесні 1925 року (Владимирский Б. А. Венок сюжетов / Сост., подгот. текста, послесл. Т. Трубниковой ; предисл. Е. Каракиной. – Винница : Континент – ПРИМ, 1994. – С. 17.).
- ⁸⁹ Авенариус. Ю. До історії розвитку української комедії / Ю. Авенариус // Радянське кіно. – К., 1935. – № 3/4 [жовтень–листопад]. – С. 42.